

Hume o idejama

Antolović, Natalija

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:625014>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i filozofije

Natalija Antolović

Hume o idejama

Završni rad

Mentor:

doc. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2018.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za filozofiju/Katedra za teorijsku filozofiju
Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i filozofije

Natalija Antolović

Hume o idejama

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti, znanstveno polje: filozofija,
znanstvena grana: spoznajna teorija

Mentor:

doc. dr. sc. Boško Pešić

Osijek, 2018.

SAŽETAK

David Hume, škotski filozof i povjesničar, zagovornik empirističkog naturalizma, za cilj si uzima stvoriti cjelokupnu naturalističku znanost o čovjeku te u svoja dva temeljna djela Rasprava o ljudskoj prirodi i Istraživanje o ljudskom razumu pokušava prikazati i primjerima dokazati da su svi naši opažaji osjetilni. Ono što primarno registriramo kao nekakav osjetilni opažaj je utisak, a kasnije prisjećanje tog utiska je ideja. Utisak je za Humea jak i živahan, dok su ideje slabije, odnosno kopije utiska budući da su one samo misli, odnosno sjećanje na utiske. Utiske i ideje Hume dijeli na jednostavne i složene. Jednostavne ideje kopija su jednostavnih utisaka i bez njih ne mogu postojati, osim u nekim tako specifičnim primjerima da Hume smatra da nisu vrijedni mijenjanja općeg pravila. Složene ideje sastavljene su od dvije ili više jednostavnih te Hume postavlja tezu da su svi materijali mišljenja izvedeni iz vanjskih ili unutarnjih opažaja i sve što um treba raditi je kombinirati ih.

Ključne riječi: Hume, ideja, utisak, osjet, jednostavne ideje, složene ideje

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Hume u kontekstu empirizma	2
3. Podjela opažaja na utiske i ideje	5
4. O jednostavnim i složenim idejama i utiscima	10
5. Zaključak	14
6. Popis literature	16

1. Uvod

David Hume bio je škotski filozof i povjesničar koji je djelovao i stvarao u razdoblju 18. stoljeća. Svoje prvo djelo, *Rasprava o ljudskoj prirodi*, piše 1734. godine u 23. godini života. Iako djelo nije doživjelo uspjeh kakav je Hume očekivao, bilo je dovoljno da zaradi doživotnu reputaciju ateista i skeptika.¹ Godine 1748. on piše *Istraživanje o ljudskom razumu* u kojem obrađuje glavne ideje iz prve knjige *Rasprave o ljudskoj prirodi* te teme slobode i nužnosti iz druge knjige.² Iako nakon što izdaje *Istraživanje* izjavljuje da *Rasprava* nije dobro napisana i poziva čitatelje da ju ne uzimaju kao relevantnu, teme koje obrađuje i glavne ideje ipak su ostale iste u oba djela. Njegov cilj bio je stvoriti cjelokupnu naturalističku znanost o čovjeku, dokazati da, nastavljajući se na Lockeja, svi sadržaji uma potječu iz osjetilnog doživljaja te pokušati primijeniti empirističku metodologiju na međuljudske odnose. Za Humea je bilo važno odrediti razlikovanje između ideja i utisaka jer su oni osnova njegove spoznajne teorije i temelj njegove empirističke pozicije. Iskustvo kao temelj sve spoznaje u Humeovoj spoznajnoj teoriji je opravdano teorijom o utiscima. Utisci su ono što u nama ostaje nakon određenog iskustva, a ideje su na neki način rekonstrukcije događaja koje smo doživjeli osjetilima, odnosno kopije utisaka. Moglo bi se reći da je ideja zamišljanje utiska ili razmišljanje o njemu. Cilj je ovog rada pokušati prikazati Humeove empirističke stavove glede spoznaje, odnosno podjelu svih opažaja na utiske i ideje te njihovu daljnju podjelu na jednostavne i složene. U prvom dijelu razrade, odnosno drugom poglavlju ovog rada, iznijet ću glavne ideje i ciljeve empirizma te Humeov položaj i doprinos unutar istog, nakon čega ću u trećem poglavlju prijeći na detaljnu razradu teorije utisaka i ideja te u posljednjem poglavlju na njihovu podjelu na jednostavne i složene.

¹ William Edward Morris, Charlotte R. Brown, »David Hume«, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/hume/>.

² Morris, Brown, »David Hume«.

2. Hume u kontekstu empirizma

Za Englesku u 17. i 18. stoljeću može se reći da je bila »jedan od glavnih centara i nosilaca razvoja evropske filozofske misli i dala je veći broj istaknutih filozofa nego bilo koja druga zemlja.«³ David Hume, koji je stvarao u ovom razdoblju, najpoznatijem pod nazivom »britanski empirizam«, bio je jedan od njegovih važnih predstavnika, »a u njegovo vrijeme bio je dobro poznat i kao povjesničar i esejist.«⁴ Njegova najpoznatija filozofska djela su *Rasprava o ljudskoj prirodi* (1739), *Istraživanje o ljudskom razumu* (1748), *Istraživanje glede principa morala* (1751) i *Dijalozi glede prirodne religije*, objavljeni posthumno 1779.⁵ Njegov utjecaj očituje se, primjerice, u Kantovoj izjavi da ga je Hume probudio iz dogmatskog drijemeža te u Benthamovoj, koji kaže da su mu čitajući Humea pale ljuške s očiju, dok je Darwin njegov rad smatrao glavnim utjecajem na teoriju evolucije.⁶

Nakon što je renesansa svojom mnogoaspektnošću ukazala na nove vrijednosti u usporedbi sa srednjovjekovljem, otvorila je put za filozofe novovjekovlja te nove spoznaje glede čovjeka i prirodnih znanosti. Metafizika više nije središnja tema interesa filozofa, već njezino mjesto zauzima interes za znanstvenim metodama. Pored racionalizma, empirizam je glavni filozofski pravac ovog razdoblja te »obuhvaća razdoblje od kraja šesnaestog do kraja osamnaestog stoljeća«⁷ i njegovi predstavnici su, izuzev Humea, Hobbes, Locke i Berkeley. Empirizam temelji svoje »spoznajno teorijsko stajalište na iskustvu kao osnovnom izvoru spoznaje«⁸ i vođen je »sviješću o potrebi nove metode u znanostima koja bi nadomjestila spekulativnu metodu aristotelijanske *scientia* koju su njegovale srednjovjekovne 'škole'.«⁹ Suprotno empirističkom učenju, osjetilna zamjedba za racionaliste nikako ne može biti izvor znanja, »u najboljem slučaju racionalisti će zamjedbu proglasiti nižom vrstom spoznaje, spoznajom koja priliči puku.«¹⁰ Nadalje, nasuprot racionalističkom deduktivnom pristupu izvođenja znanja o pojedinačnim stvarima, empiristi su isticali važnost induktivnog

³ Gajo Petrović, »Uvod«, u: Vladimir Filipović (priređivač sveska), *Engleska empiristička filozofija*, Filozofska hrestomatija, sv. 5 (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979), str. 7-10, na str. 7.

⁴ Morris, Brown, »David Hume«. Moj prijevod.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ Vanda Božičević, »Britanski empirizam«, u: Vanda Božičević (priređivačica sveska), *Filozofija britanskog empirizma*, Hrestomatija filozofije, sv. 5 (Zagreb: Školska knjiga, 1996), str. 7-29, na str. 7.

⁸ *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, 2013-2015, pod natuknicom »empirizam«, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=17853>.

⁹ Božičević, »Britanski empirizam«, str. 7.

¹⁰ Isto, str. 13.

zaključivanja.¹¹ Ipak, racionalizam i empirizam ne treba gledati kao sukobljena učenja, štoviše »empirizam se može približiti i svojoj opreci racionalizmu (v.) pa poprimiti kompromisni oblik racionalnog empirizma.«¹² I dok pojedini filozofi nemaju strogo razgraničenje između dva spomenuta pravca, poput Hobbesa, Descartesa i Lockeja, kod Berkeleyja i Humea spoznajni model racionalista u potpunosti je napušten.¹³ U tom periodu u znanosti je bilo prihvaćeno »razlikovanje primarnih i sekundarnih svojstava, što su ga kasnije preuzeli filozofi.«¹⁴ Prema njemu, svojstva koja pripadaju stvarima neovisno o našem doživljaju su primarna, a ona koja doživljavamo osjetnim organima i pripisujemo ih stvarima su sekundarna. Tako su oblik, veličina, čvrstoća, broj i kretanje atoma svojstva koja stvari imaju po sebi, a njihova boja, zvuk, okus, miris, toplina ili hladnoća svojstva koja pobuđuju u promatračima. Dakle primarna svojstva stvari bila bi ona koja ni na koji način ne ovise o nama i mogu se zamijetiti promatrajući određenu stvar. Sekundarna svojstva su ono što na neki način utječe na onoga koji stvar promatra, dakle sva ta sekundarna svojstva, boja, zvuk, okus, miris, toplina ili hladnoća bude određene osjećaje u promatraču. Osim što pobuđuju osjećaje, ti osjećaji također variraju ovisno o promatraču pa tako jednome neka stvar može biti prehladna, dok je drugome podnošljive temperature, ili je jednome predmet koji drži u ruci neizdrživo vruć dok je drugome sasvim podnošljiv. Neka osoba ne može podnijeti zvuk škripanja krede po ploči, dok je nekoj drugoj osobi taj zvuk sasvim u redu, prema tome ne možemo taj zvuk odrediti kao ugodan ili neugodan jer on nije ni ugodan ni neugodan sam po sebi, nego ovisi o promatraču. Još jedan primjer sekundarnih svojstava bilo bi ljuto, jednome bi neko jelo bilo nepodnošljivo ljuto, dok bi drugome bilo baš po ukusu. Prema tome nepouzdanost bi bilo uzeti sekundarno svojstvo kao određujuće za neku stvar budući da se na nekoliko primjera pokazuje da sekundarna svojstva uvelike ovise o promatraču i njegovim ukusima i percepcijama, a ne pokazuju samu bit neke stvari, odnosno kakva ona je sama po sebi neovisno o promatraču. Dakle osjećaji koje izazivaju sekundarna svojstva stvari ovise o promatraču. Napredak znanosti i otkriće mikroskopa i teleskopa postavilo je pouzdanost našeg iskustva i zamjećivanja u nezavidnu poziciju, na što su reagirali Berkeley, Hume i Reid te pokušali vratiti pouzdanost u osjetne doživljaje.¹⁵ Kao i njegovi suvremenici, Hume je pokušavao nove eksperimentalne metode korištene u znanosti primijeniti na filozofiju, točnije pitanja morala i ljudskih odnosa u društvu. Kao najuspješniju metodu za rješavanje problema koji su odavno zaokupljali filozofe vidio je eksperimentalnu

¹¹ Isto, str. 6-7.

¹² Vladimir Filipović, *Filozofijski rječnik* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989), pod natuknicom »empirizam«, str. 93a.

¹³ Božičević, »Britanski empirizam«, str. 9.

¹⁴ Isto, str. 11.

¹⁵ Isto.

metodu, odnosno onu koja je utemeljena na iskustvu.¹⁶ Sam Hume piše »da bi filozofija, održavana i podsticana pažnjom javnosti, mogla poći još dalje u svojim istraživanjima i bar u izvjesnoj mjeri otkriti tajne izvore i principe, koji pokreću i vode ljudski duh u njegovim radnjama.«¹⁷ Očekivao je da će upravo njegova misao izražena u njegovu temeljnom djelu *Rasprave o ljudskoj prirodi* »označiti početak znanstvenog objašnjenja ljudske naravi formulacijom općih zakonitosti ljudskog ponašanja.«¹⁸ U tom djelu Hume iznosi svoja temeljna epistemološka načela, a u njemu su također izloženi i njegovi temeljni skeptički argumenti, pa se stoga *Rasprave o ljudskoj prirodi* i njegovo kasnije djelo *Istraživanje o ljudskom razumu*, u kojem također obrađuje spomenuto područje, mogu smatrati Humeovim najutjecajnijim tekstovima.¹⁹ Hume svoju spoznajnu teoriju postavlja na dvjema pretpostavkama: »pretpostavci epistemološkog antirealizma i na pretpostavci empirizma.«²⁰ Kao što osnovno stajalište empirizma i nalaže, Hume vjeruje da svi sadržaji ljudskog uma, »koje on, kao i Berkeley, zove općim pojmom zamjedbe«,²¹ potječu iz osjetnih doživljaja, pa tako čak i »najživlja misao još uvijek zaostaje za najbljeđim osjetom.«²² Iako se smatra da se on nastavio na Lockeovu spoznajnu teoriju, Hume za razliku od Lockeja »u potpunosti odustaje od tog ideala da ljudsko znanje vidi kao rezultat prirodnih mehanizama *navike*«²³ dok je Locke »još uvijek bio nadahnut racionalističkim idealom izvjesne spoznaje, koja je čovjeku nedostižna.«²⁴ Budući da Locke polazi od toga da su jednostavne ideje elementi ljudske spoznaje dobiveni iz vanjskog ili unutrašnjeg iskustva, Hume, iako prihvaća tu tezu, izmjenjuje ju i koristi drukčiju terminologiju.²⁵ Tako Locke »sve sadržaje svijesti naziva 'idejama'«²⁶ među kojima razlikuje »mišljenje, sumnjanje, vjerovanje, rasuđivanje, spoznavanje, htijenje«²⁷ i sve radnje vlastitih umova kojih smo svjesni i percipiramo ih kao zasebne ideje.²⁸ Hume u svojoj *Raspravi o ljudskoj prirodi* izričito navodi da će pokušati vratiti pojmu ideje njezino izvorno značenje koje

¹⁶ Vanda Božičević, »David Hume«, u: Vanda Božičević (priređivačica sveska), *Filozofija britanskog empirizma*, Hrestomatija filozofije, sv. 5 (Zagreb: Školska knjiga, 1996), str. 347-480, na str. 350.

¹⁷ David Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, preveo Ivo Vidan, urednik Vladimir Filipović (Zagreb: Kultura, 1956), str. 16.

¹⁸ Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 16.

¹⁹ Božičević, »Britanski empirizam«, str. 11.

²⁰ Isto, str. 351.

²¹ Isto, str. 35.

²² Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, str. 21.

²³ Božičević, »Britanski empirizam«, str. 15.

²⁴ Isto.

²⁵ Gajo Petrović, »David Hume«, u: Vladimir Filipović (priređivač sveska), *Engleska empiristička filozofija*, Filozofska hrestomatija, sv. 5 (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979) str. 119-142, na str. 121.

²⁶ Petrović, »David Hume«, str. 121.

²⁷ John Locke, *Ogled o ljudskom razumu*, svezak 1, preveo Domagoj Orlić, urednik Božo Dujmović (Zagreb: Breza, 2007), str. 107.

²⁸ Locke, *Ogled o ljudskom razumu*, str. 107.

je Locke iskrivio rekavši da se taj pojam odnosi na sve naše percepcije.²⁹ Iako temu ideja i utisaka obrađuje i u *Raspravama o ljudskoj prirodi* i *Istraživanju o ljudskom razumu*, Hume svoje prvo djelo, *Raspravu*, naziva mladenačkim i poziva čitatelje da *Istraživanje* uzmu kao ono koje sadrži njegove glavne filozofske postavke.³⁰

3. Podjela opažaja na utiske i ideje

Hume započinje *Istraživanje o ljudskom razumu* teorijom o razlikovanju utisaka i ideja. Utisci su čulni, odnosno osjetilni, dok su ideje samo misli, odnosno sjećanja na te utiske. Utisak je ono što nastaje iskustvom, moglo bi se reći da je utisak iskustveni doživljaj, dakle sve ono što iskustvom spoznajemo. Humeov cilj je pokazati da bez utisaka ne može biti ni ideja budući da su one samo kopije utisaka. Dakle prvo nešto moramo iskustveno doživjeti da bismo poslije mogli imati ideju toga, odnosno prisjećati se nekog iskustvenog doživljaja. Humeova teorija uvelike ima smisla samim time što je doista teško zamisliti nešto što nikada prije nismo vidjeli, osim eventualno neke složene ideje poput jednoroga o čemu će biti riječi kasnije. Dakle utisak je proizvod iskustvom doživljenog opažaja, ono što „primimo“ osjetilima postaje utisak, dakle utisak primamo izvana. Ideja je određena vrsta slike utiska, njegova kopija koja je slabija i ne može postojati bez utiska, dakle ideja imitira utisak. Koliko god se sjećanje i mašta trudili zorno prikazati i oživjeti doživljeni utisak, i dalje će zaostajati za njime i neće ga moći ni približno oživjeti pa tako čak i »najživlja misao još uvijek zaostaje za najbljeđim osjetom.«³¹ Čak i kada su na vrhuncu energije i živahnosti, najviše što im se može pripisati je da »predstavljaju predmet tako živahno da možemo reći da ga SKORO osjećamo ili vidimo.«³² Hume ističe da osim u slučajevima kada je um poremećen bolešću ili ludilom, sjećanja i mašta nikada ne mogu biti toliko vjerodostojni i živahni da ne možemo razlikovati osjetilno doživljeno od opisanog.³³ Hume primjenjuje ovaj princip razlikovanja ideje od utisaka na sve opažaje i pruža nam nekoliko svakodnevnih situacija koje na jasan i svakome zamisliv način oprimjeruju njegovu teoriju.

Kada se prisjećamo prošlih osjećaja »naša misao je vjerno ogledalo koje istinski kopira svoj objekt«,³⁴ ali čini to bljeđe nego što je to utisak izvorno činio te »da bismo razlikovali jedno od

²⁹ David Hume, *A Treatise of Human Nature* (The Floating Press, 2009), str. 944.

³⁰ Morris, Brown, »David Hume«.

³¹ David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding* (Oxford University Press, 1999), str. 8. Moj prijevod.

³² Isto. Moj prijevod.

³³ Isto.

³⁴ Isto. Moj prijevod.

drugog nije potrebno posebno promišljanje niti filozofska sposobnost.«³⁵ To pokazuje da će za Humea »uloga opažaja i empirijskog svijeta biti fundamentalna, sve što znamo bit će posljedica osjećaja ili utisaka koje smo doživjeli ranije.«³⁶

S obzirom na prethodno dane primjere, Hume dijeli opažaje na dvije vrste »s obzirom na različite stupnjeve njihove jačine i živahnosti.«³⁷ One s manje jačine i živahnosti naziva *misli* ili *ideje*. Za ove druge navodi da za njih nema pravog izraza u njegovu jeziku kao ni u većini ostalih s obzirom na to da se ni ne javlja potreba za uporabom jednog takvog izraza u svakodnevnom govoru, nego samo u kontekstu filozofije te si uzima slobodu da ih nazove *utisci*.

Pojam *utisak* on definira kao »sve naše živahnije opažaje kada čujemo, vidimo, osjetimo, volimo, mrzimo, želimo ili trebamo«³⁸ dok su *ideje* »bljeđi opažaji kojih smo svjesni kada razmišljamo o utiscima.«³⁹ Nadalje, kaže da nam se isprva može učiniti »da je ljudska misao sasvim neograničena«⁴⁰ jer nije ograničena samo na prirodu i stvarnost, nego ljudska mašta može zamisliti stvari kojih nema u prirodi i stvoriti oblike i pojave kao što bi to učinila i za neki već poznat objekt, »ono što se nikada nije vidjelo niti čulo i dalje može biti zamišljeno; ništa nije van dosega moći misli osim onoga što implicira apsolutnu kontradikciju.«⁴¹ Unatoč tome što se misao doima tako slobodno i neograničeno, Hume ju ipak određuje kao zatvorenu u vrlo uske granice te ističe da se »sva njezina kreativna snaga svodi samo na sposobnost da kombinira, prenosi, dodaje ili oduzima materijale koje nam daju osjetila i iskustvo.«⁴² Kao primjer navodi zlatnu planinu za koju je samo potrebno zamisliti »zlatno« i »planinu«, dakle iako takvo nešto u prirodi ne postoji i nismo se s njom mogli susresti, kombinacijom dvije otprije poznate ideje, zlatnog i planine, možemo zamisliti zlatnu planinu. Koristeći se istim principom zaključivanja možemo objasniti i ideju jednoroga. Ideja jednoroga je složena ideja koja nema njoj pripadajući utisak, nego je sastavljena od jednostavne ideje konja i jednostavne ideje roga. Ovime Hume objašnjava kako dolazimo do ideja stvari koje nikako nismo mogli doživjeti u iskustvu, dakle složene ideje nastaju asocijacijom i spajanjem jednostavnih ideja. Zaključno s time, Hume postavlja tezu da su svi materijali mišljenja izvedeni iz vanjskih ili unutarnjih opažaja i sve što

³⁵ Isto. Moj prijevod.

³⁶ Garavito Muñoz, Edwin Adolfo, »The Ideas as Copies of our Impressions or Metaphors of the Reality: Dialogue Among David Hume, Locke and Nietzsche Análisis«, *Revista Colombiana de Humanidades* (2012), str. 169-179, na str. 172. Moj prijevod.

³⁷ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, str. 8. Moj prijevod.

³⁸ Isto. Moj prijevod.

³⁹ Isto. Moj prijevod.

⁴⁰ Isto. Moj prijevod.

⁴¹ Isto. Moj prijevod.

⁴² Isto. Moj prijevod.

um treba raditi je kombinirati ih te, objašnjeno filozofskom terminologijom, »sve naše ideje ili slabiji opažaji su kopije naših utisaka ili življih opažaja.«⁴³

Da bi pobliže objasnio svoju teoriju ideja, Hume ih dijeli na jednostavne i složene. Ako bismo krenuli analizirati naše misli ili ideje, uvijek bismo došli do zaključka da su sastavljene od nekih jednostavnijih ideja koje imamo iz prijašnjih osjećaja ili utisaka, koliko god se za neke od njih ne činilo da je tako.⁴⁴ Kao primjer Hume navodi ideju Boga kao »beskonačno inteligentno, mudro i dobro Biće«⁴⁵ koja dolazi od uveličavanja već nam poznatih kvaliteta. Dakle sve one dobre kvalitete koje poznajemo u čovjeku, odnosno u prirodi, uveličane do kranjih granica pa i iznad njih, daju nam ideju savršenog bića kao što je Bog te koliko god dalje istraživali taj ili njemu sličan slučaj, uvijek ćemo doći do zaključka da je »svaka ideja koju proučavamo kopija njoj sličnog utiska.«⁴⁶ Hume samouvjerenost smatra da oni koji tvrde da to nije općevaljano i istinito i da postoje iznimke neće imati problem opovrgnuti njegovu teoriju ukoliko su u pravu, pružajući mu primjer ideje koja nije nastala na takav način, a na njemu će onda biti da ukaže na utisak iz kojega je potekla. Dakle Hume poziva one koji se ne slažu sa njegovom teorijom da mu ukažu na primjer ideje koja nije nastala iz utiska i on će ih uvjeriti u suprotno čime pokazuje koliko je siguran u teze koje postavlja. Budući da opažaji ovise o osjetilima, Hume ističe da ukoliko netko ne može doživjeti određenu vrstu osjeta jer nešto nije u redu s njegovim sluhom, vidom ili nekim drugim osjetilom, taj nikada neće imati ni ideje koje odgovaraju tim osjetilima, pa tako slijepa osoba ne može zamisliti boje niti gluh čovjek zvukove.⁴⁷ Ukoliko dođe do izlječenja, doći će i do mogućnosti primanja određenih osjeta, kao i pripadajućih ideja. Jedan primjer Hume navodi kao iznimku, a koji bi mogao potvrditi »da nije apsolutno nemoguće postojanje ideje bez njoj pripadajućeg utiska.«⁴⁸ Primjer koji daje su boje, odnosno različite nijanse iste boje. Kao pretpostavku uzima da je osoba vidjela sve nijanse jedne boje, Hume konkretno govori o plavoj boji, osim jedne nijanse koju ta osoba nije nikada vidjela. Kada bi se pred tu osobu stavile sve nijanse plave, počevši od najtamnije prema najsvjetlijoj, ona bi uočila da jedna nijansa nedostaje u nizu, odnosno da je razlika u nijansi između dvije koje bi bile jedna pored druge veća od svih ostalih. Hume smatra da bi ta osoba mogla zamisliti tu nijansu iako ju nikada prije nije vidjela.

⁴³ Isto, str. 9. Moj prijevod.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Isto. Moj prijevod.

⁴⁶ Isto. Moj prijevod.

⁴⁷ Isto. Moj prijevod.

⁴⁸ Isto. Moj prijevod.

Ipak, Hume smatra da je taj slučaj takav izuzetak da je jedva vrijedan spomena i da nije dovoljno dobar razlog da se mijenja opće pravilo koje je ranije postavio.⁴⁹ Reginald O. Savage u svojoj analizi tog primjera kritizira Humea te se ne slaže s njegovom odredbom tog slučaja kao nedovoljno dobrog da bi mijenjao opće pravilo. Ono što mu, čini se, najviše zamjera je to što teza da »bilo koja jednostavna ideja koju um stvara potječe od prethodećeg jednostavnog utiska«⁵⁰ prožima kompletno djelo *Rasprava o ljudskoj prirodi* te je ta teza uporište koje Hume koristi »na ključnim točkama u svojoj polemici protiv apstraktnih ideja, u svojoj analizi uzročnosti i u njegovu odnošenju spram osobnog identiteta.«⁵¹ Unatoč svemu tome, ipak nakon nekoliko stranica izjavljuje da je moguće da »ljudski um stvori jednostavne ideje koje nisu izvedene iz prethodećeg jednostavnog utiska da bi proizvele primjerice jednostavnu ideju nijanse plave koja prethodno nije bila u iskustvu«,⁵² ali je vjerojatnost za to izrazito mala, ako ne i zanemariva. Savage smatra da pojava takve ideje, koja prethodno nije bila u iskustvu, ipak nije tako rijetka i tvrdi da su primjeri mnogi, samim time što se isti taj slučaj može ponoviti sa svim drugim bojama, ali i sa »zvukovima, mirisima, okusima, duljinama i slično«,⁵³ iako ne daje nikakav konkretan primjer. Samim time što tvrdi da drugih primjera ima mnogo, a ne navodi niti jedan, Savageovo opovrgavanje Humeovih teza ostaje nepouzđano jer se postavlja pitanje zašto nije naveo niti jedan drugi primjer ako je siguran da drugih primjera ima. Uz to, on predbacuje Humeu da takvim principima slijedi Descartesa »i druge mu filozofe prethodnike u idealiziranju svojih iskustava na način koji odgovara njegovim filozofskim potrebama.«⁵⁴ Drugim riječima, Savage smatra da Hume prilagođava iskustvene doživljaje svojim teorijama na način koji mu odgovara da bi ih prikazao kao općevaljane iako isto to radi i on. Kada pokušava opovrgnuti Humeovu teoriju o utiscima i idejama koristeći se primjerom sa nijansom plave kao jedinom iznimkom ideje koja nije prethodno imala svoj utisak kao glavni argument navodi to da se taj slučaj može ponoviti sa svim drugim bojama, što i nije prejak argument budući da Hume plavu uzima samo kao primjer. Dakle poanta nije nijansa plave kao takve, nego slučaj u kojemu osoba koja je vidjela sve nijanse neke boje, bez obzira o kojoj boji se radilo, osim jedne jedine nijanse, mogla bi stvoriti ideju te nijanse iako nikada nije imala njezin utisak te bi u nizu posloženih nijansi te jedne boje mogla primijetiti da fali baš ta nijansa koju nikada nije vidjela. Za

⁴⁹ Isto, str. 10.

⁵⁰ Reginald O. Savage, »Hume's missing Shade of Blue«, *History of Philosophy Quarterly* 9/2 (1992), str. 199-206, na str. 199. Moj prijevod.

⁵¹ Isto. Moj prijevod.

⁵² Isto. Moj prijevod.

⁵³ Isto, str. 202. Moj prijevod.

⁵⁴ Isto. Moj prijevod.

Humeovu tvrdnju da su »slike pomutnje jednostavnih utisaka kojih nismo svjesni«⁵⁵ Savage kaže da podsjeća na Leibnizovu recepciju monada s naglaskom na tome da se u Leibnizovoj *Monadologiji* ne radi o svakodnevnom iskustvu.⁵⁶ Uz to, smatra da su primjeri koje Hume koristi da bi pokazao nužnu uzročno-posljedičnu vezu ideja i utisaka birani pomno da bi odgovarali njegovoj teoriji te da bi »Humeova metafizika bila u velikim problemima kada bi postojali utisci A i B koji nisu povezani i za koje nema pripadajućih im ideja«⁵⁷ Iako ispravno postavljena teza, ona ostaje ničim dokazana budući da Savage ne daje nikakve primjere koji bi pobili Humeovu teoriju. Sve u svemu, iako su zamjerke koje Savage navodi logične i smislene, ostaju na neki način nedovršene budući da ne daje nikakve konkretne primjere kojima bi potvrdio svoje teze i opovrgavanja Humeovih teza, samim time njegove teze gube na jačini i nisu dovoljno snažne da bi se njima opovrgnule Humeove teorije.

S obzirom na opće pravilo koje je postavio, Hume daje idejama i utiscima po tri temeljne odredbe. Za ideje kaže da su sve, a posebno one apstraktne »po prirodi slabe i nejasne«⁵⁸ te ih um teško kontrolira. Druga odredba nastavlja se na prvu, pa s obzirom da ih um teško kontrolira lako dolazi do miješanja ideja koje međusobno sličje jedna drugoj, a treća kaže da smo skloni određenoj riječi pridodati određenu ideju samo zato što ju često koristimo u tom kontekstu, iako možda ne znamo njezino pravo značenje.⁵⁹ Nasuprot ideja su utisci, koji su snažni i živahni, i oni vanjski i unutrašnji.⁶⁰ Granice među njima su preciznije određene i teže je da u njihovu slučaju dođe do nekakve zabune ili miješanja.⁶¹ Hume smatra da je tim odredbama riješio problem potencijalno promašenog značenja ili ideje koje često pridajemo nekim filozofskim terminima tako da se samo trebamo zapitati »Od kojeg utiska potječe ova navodna ideja? Ako to nije moguće utvrditi, potvrđuje se sumnja da je pojam beznačajan, odnosno da nema pripadajuću ideju.«⁶²

⁵⁵ Isto, str. 204.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto, str. 205.

⁵⁸ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, str. 10. Moj prijevod.

⁵⁹ Isto, str. 205.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto. Moj prijevod.

4. O jednostavnim i složenim idejama i utiscima

U svojem ranije napisanom djelu, prvoj knjizi od tri *Rasprave o ljudskoj prirodi*, Hume detaljnije govori o podjeli ideja i utisaka na jednostavne i složene. Na samom početku radi podjelu svih ljudskih opažaja, u ovom radu već spomenutu, na utiske i ideje. Jednostavne ideje i utiske određuje kao one koji ne ostavljaju prostora za razlikovanje i razdvajanje.⁶³ Složene su, suprotno jednostavnima, djeljive. Prvo što Hume zapaža kod utisaka i ideja je njihova velika sličnost u svakom pogledu »osim stupnja njihove jačine i živahnosti«⁶⁴ te se jedni čine kopijom drugih. Stoga kaže da ako zatvori oči i zamisli svoju sobu, ideje sobe koje mu se javljaju točno predstavljaju utiske koje je osjetio i »nema niti jedne okolnosti u jednoj, koja se ne može pronaći u drugoj«⁶⁵ prema tome zaključuje da »ideje i utisci čini se uvijek odgovaraju jedni drugima.«⁶⁶ Ipak, nakon što malo pomnije razmotri, shvaća da je previše pojednostavio situaciju i da mora upotrijebiti podjelu opažaja na jednostavne i složene da bi mogao postaviti opće pravilo o tome da su ideje i utisci slični. Primjećuje da mnoge složene ideje nikada nisu imale njima odgovarajuće utiske te da može zamisliti grad u kojemu nikada nije bio, ali isto tako može zamisliti i grad u kojemu je bio, ali to ne znači da bi njegova ideja toga grada predstavljala savršenu kopiju istog. U skladu s time, Hume zaključuje da »iako postoji velika sličnost između složenih utisaka i ideja, ipak nije opće pravilo da su identične kopije.«⁶⁷

Nakon što je razjasnio složene ideje, Hume prelazi na jednostavne za koje tvrdi da bez iznimke »svaka jednostavna ideja ima jednostavni utisak kojeg predstavlja, i svaki jednostavni utisak odgovarajuću mu ideju«,⁶⁸ pa primjerice crvena boja koju zamišljamo u mraku razlikuje se od crvene u koju gledamo samo po stupnju jačine. Hume smatra da se svatko može u to uvjeriti na principu takvih primjera te ako bi netko poricao njegovu teoriju, pozvao bi ga da mu ukaže na neku jednostavnu ideju koja nema njoj odgovarajući utisak te »ako ne odgovori na taj izazov, što je očito da neće moći, možemo iz njegove šutnje i vlastitog zapažanja uspostaviti zaključak«. ⁶⁹ Prema tome, Hume zaključuje da »sve jednostavne ideje i utisci nalikuju jedni na

⁶³ David Hume, *A Treatise of Human Nature*, str. 18.

⁶⁴ Isto, str. 19.

⁶⁵ Isto. Moj prijevod.

⁶⁶ Isto. Moj prijevod.

⁶⁷ Isto, str. 20. Moj prijevod.

⁶⁸ Isto. Moj prijevod.

⁶⁹ Isto, str. 21. Moj prijevod.

druge; i budući da su složene sastavljene od njih, možemo općenito zaključiti da te dvije vrste opažaja točno odgovaraju jedno drugom.«⁷⁰

Budući da je uspostavio odnos između ideja i utisaka te njihovih jednostavnih i složenih oblika, Hume prelazi na analizu njihovih kvaliteta i proučava »kako stoje u pogledu njihova postojanja te koje su od utisaka i ideja uzroci, a koje posljedice.«⁷¹ U analizu on kreće s postavkom da »sve naše jednostavne ideje u svom prvom pojavljivanju potječu od jednostavnih utisaka koji im odgovaraju i koje točno predstavljaju.«⁷² Koliko god primjera pokuša pronaći, on uvijek dolazi do zaključka da je takav odnos ideja i utisaka nužan i da »takav beskonačan broj slučajeva ne može biti slučajan, nego očito dokazuje ovisnost utisaka o idejama, ili ideja o utiscima.«⁷³ Da bi točno utvrdio s koje strane dolazi ta ovisnost, odnosno jesu li ideje ovisne o utiscima ili utisci o idejama razmatra »redosljed njihova prvog pojavljivanja«⁷⁴ i ustvrđuje da bez iznimke »jednostavni utisci uvijek prethode njihovim jednostavnim idejama i nikada se ne pojavljuju suprotnim redosljedom.«⁷⁵ Hume hoće reći da nikada ne možemo prvo imati ideju stvari koja prije toga nije doživljena u iskustvu, primjerice, ne možemo znati kakav je okus neke hrane koju nikada nismo probali. Primjer obrnutog redosljeda daje nam Hume kada kaže da bi apsurdno bilo djetetu koje nikada nije okusilo naranču ili vidjelo grimiznu boju pokušati opisati kako ova izgleda ili kojega je naranča okusa. Ako bismo djetetu pokušali objasniti ili opisati kakav je okus nečega što nikada nije probalo bio bi to vrlo nelogičan redosljed događaja, jednostavno bismo mu trebali dati da proba hranu o kojemu mu govorimo umjesto da opisujemo okus iste. Jednako besmisleno bilo bi opisivati nekome boju koju taj netko nikada nije vidio, umjesto da mu jednostavno pokažemo tu boju. Dakle besmisleno bi bilo nekome pokušati stvoriti ideju nečega za što ta osoba prethodno nije imala utisak. Dakle Hume ustvrđuje da su nužno međusobno ovisni, ali ipak utisak prethodi ideji. Da potvrdi svoju tezu, analizira još jednu pojavu. Primjerice, ako su nekim slučajem »naše sposobnosti kojima primamo utiske ometane u svojim radnjama, kao kada je netko rođen slijep ili gluhi; ne samo da se gube utisci, nego i njima pripadajuće ideje; tako da se u umu nikada ne pojavljuju čak ni njihovi najmanji tragovi.«⁷⁶ To nije tako samo ako su osjetila uništena, nego i »ako nikada nisu bila u uporabi da bi proizvela

⁷⁰ Isto. Moj prijevod.

⁷¹ Isto. Moj prijevod.

⁷² Isto. Moj prijevod.

⁷³ Isto, str. 22. Moj prijevod.

⁷⁴ Isto. Moj prijevod.

⁷⁵ Isto. Moj prijevod.

⁷⁶ Isto, str. 23. Moj prijevod.

određeni utisak«⁷⁷ te stoga »ne možemo stvoriti ideju okusa ananasa bez da smo ga zapravo probali«⁷⁸ Kao jedini mogući primjer koji opovrgava tu teoriju, Hume navodi primjer s različitim nijansama iste boje koji je već obrađen u prethodnom poglavlju te stoga neće biti daljnje analiziran.

Nakon što je pojasnio da jednostavni utisci prethode jednostavnim idejama i da su iznimke rijetke ili nepostojeće, Hume nastavlja s detaljnijim prikazom utisaka te ih dijeli na dvije vrste, utiske senzacije ili osjeta (u daljnjem tekstu koristit ću pojam utisci osjeta) i utiske refleksije.⁷⁹ Za ove prve, utiske osjeta, Hume kaže da »izvorno nastaju u duši iz nepoznatih uzroka«,⁸⁰ a utisci refleksije potječu od ideja i to sljedećim redoslijedom: »Utisak prvo utječe na osjetila i tako opažamo toplinu i hladnoću, žeđ ili glad, užitak ili bol«.⁸¹ Nakon tog utiska slijedi njegova kopija koju stvara um i ona nastaje »nakon što utisak nestane; i zovemo ju ideja.«⁸² Ta se ideja vraća u dušu i stvara nove utiske »žudnje i odbojnosti, nade i straha«⁸³ i zovemo ju utisak refleksije.⁸⁴ Dakle utisci refleksije bili bi određena vrsta reakcije na ranije doživljene osjetilne podražaje. Hume navodi da dalje neće ulaziti u njihovu analizu jer smatra da taj posao pripada anatomistima i filozofima prirode više nego moralistima te stoga prelazi na analizu ideja.

Kao što je do sada već objasnio i ponudio nekoliko primjera »kada je utisak prisutan u umu, opet se pojavljuje u njemu kao ideja i to na dva različita načina: bilo da pri svom prvom javljanju zadrži značajan stupanj svoje prvobitne živahnosti i nešto je između utiska i ideje: ili kada u potpunosti izgubi tu živahnost i kada je savršena ideja.«⁸⁵ Prvi način on naziva pamćenje, a drugi uobrazilja, pri čemu ističe da je očito da su ideje pamćenja jače i živahnije od ideja uobrazilje.⁸⁶ Kao glavni zadatak pamćenja Hume određuje njihov red i položaj te navodi primjer povjesničara koji se mora strogo držati redoslijeda događaja koje prepričava kako bi zadržao točnost danih informacija. Time završava tu analizu jer smatra da je »taj princip potkrijepljen s toliko jednostavnih i prostih primjera da se možemo poštediti muke da to dalje ističemo.«⁸⁷ Nadalje, Hume naglašava da su ideje međusobno povezane, jer kada ne bi bile, jedino što bi ih spajalo bila bi slučajnost, a to je nemoguće budući da iste jednostavne ideje tvore iste složene

⁷⁷ Isto. Moj prijevod.

⁷⁸ Isto. Moj prijevod.

⁷⁹ Isto. Moj prijevod.

⁸⁰ Isto, str. 26. Moj prijevod.

⁸¹ Isto. Moj prijevod.

⁸² Isto. Moj prijevod.

⁸³ Isto. Moj prijevod.

⁸⁴ Isto. Moj prijevod.

⁸⁵ Isto, str 27-28. Moj prijevod.

⁸⁶ Isto, str. 28. Moj prijevod.

⁸⁷ Isto, str 29. Moj prijevod.

ideje, prema tome mora postojati nešto što ih spaja, a to su: »sličnost, dodirnost u vremenu i prostoru, uzrok i posljedica.«⁸⁸ Hume smatra da tu povezanost među idejama nije potrebno dokazivati jer je logično i smisljeno da će jedna ideja svojom pojavom dovesti do druge. Posljedica takvih asocijacija i udruživanja ideja u složene je to da se mogu podijeliti na odnose, modalitete i supstance.⁸⁹ Odnosima pak Hume pripisuje kvalitete sličnosti, istovjetnosti, prostora i vremena, količine ili broja, stupnja, suprotnosti, uzroka i posljedice. On kritizira filozofe, iako ne spominje nikoga poimence, koji »toliko svojih umovanja temelje na razlikovanju supstancije i akcidencije i zamišljaju da o svakoj od njih imamo jasne ideje«⁹⁰ te im postavlja pitanje potječe li ideja supstancije od utisaka osjeta ili utisaka refleksije? U slučaju da nam tu ideju prenose osjetila, Hume se pita na koji način se to događa, jer ako ju »opažamo očima, mora biti boja; ako ušima, onda zvuk; ako nepcem, okus.«⁹¹ Budući da se ne može ustvrditi da je supstancija boja, zvuk ili okus, ideja supstancije onda »mora potjecati od utiska refleksije, ako uopće postoji.«⁹² Budući da utisci refleksije predstavljaju naše strasti i emocije, za koje Hume kaže da je nemoguće da predstavljaju supstanciju, pa prema tome »nemamo nikakvu ideju supstancije, osim toga da je skup pojedinačnih kvaliteta niti imamo bilo kakvo drugo značenje kada govorimo ili razmišljamo o njoj.«⁹³ Dakle prema Humeu supstancija je samo skup jednostavnih ideja, ujedinjenih uobraziljom koju smo sposobni nazvati imenom i prizivati ju u sjećanje.⁹⁴ Ostale kvalitete neće biti detaljno obrađene u ovom radu, iako ih Hume u *Raspravi* svaku pojedinačno objašnjava.

⁸⁸ Isto, str. 31. Moj prijevod.

⁸⁹ Isto, str. 34. Moj prijevod.

⁹⁰ Isto, str. 38. Moj prijevod.

⁹¹ Isto. Moj prijevod.

⁹² Isto. Moj prijevod.

⁹³ Isto, str. 39. Moj prijevod.

⁹⁴ Isto.

5. Zaključak

Sagledavši sve što je do sada uzeto u obzir može se zaključiti da empiristi, među njima i Hume, nisu nijekali postojanje određenih urođenih sposobnosti »kao što su sposobnost zamjećivanja, pamćenja, demonstrativnog zaključivanja, intuicije, dakle sposobnosti kojima možemo stjecati znanje iz iskustva«,⁹⁵ ali se nisu slagali sa racionalističkim stavovima da imamo bilo kakve ideje prije iskustva. Kada se radi o »određivanju naravi spoznaje, Hume kao i drugi empiristi polazi od stajališta da spoznaja objekata započinje percepcijom, impresijama ili dojmovima o vanjskome svijetu, iz kojih se zaključivanjem i refleksijom izvode sve složenije ideje.«⁹⁶ U svojoj *Raspravi o ljudskoj prirodi* Hume sve percepcije našeg uma dijeli na utiske i ideje koji se razlikuju po stupnju snage i živahnosti te mogu biti jednostavni i složeni. Nijedna ideja nije mogla nastati bez utiska koji joj je prethodio. Složene ideje mogu nastati bez prethodnih utisaka, ali one su spoj jednostavnih ideja nastalih od jednostavnih utisaka, prema tome »svi sadržaji uma, vjeruje Hume, svodivi su u konačnom ishodu na međusobno neovisne jednostavne utiske.«⁹⁷ Valja imati na umu da je Humeu zasmetalo što su se kritičari fokusirali na *Raspravu o ljudskom razumu*, koju je on smatrao svojim mladenačkim djelom, umjesto na *Istraživanje o ljudskom razumu* za koje je smatrao da sadržava njegova glavna načela.⁹⁸ Hume se rado koristi znanstvenim metodama i pokušava ih primijeniti na analiziranje filozofskih pojava i pojmova, a na osjetilnom iskustvu temelji svoju cjelokupnu spoznaju. Obilježje njegova pristupa je skepticizam i ukidanje dominacije razuma te nejasnih metafizičkih i apstraktnih postavki koje su mu u naslijeđe ostavili njegovi prethodnici, a i filozofi koji su stvarali u isto vrijeme kada i on. Podjelom svih opažaja na utiske i ideje, Hume ne ostavlja previše prostora za izmjenu svojih postavki, već samim time što jednostavne ideje određuje kao one koje ne ostavljaju prostora za razlikovanje i razdvajanje jer se nemaju na što razdvojiti. Utisci su predstavljeni kao svi naši osjetilni opažaji, dok su ideje samo blijeđe slike tih utisaka, dakle prizivanje u sjećanje onog doživljenog u osjetilu. Hume smatra da bi se situacija mogla učiniti prejednostavnom, pa da ne bi u čitatelju izazvala zbunjenost, dijeli utiske i ideje na jednostavne i složene. Ustvrdje i primjerima dokazuje da su utisci uvijek prije ideja, budući da ne može pronaći primjer ideje koja nije prethodno doživljena u iskustvu, osim primjera s nijansom plave za koji smatra da je takva iznimka da se na temelju nje ne može mijenjati opće pravilo. Ono što pritom primjećuje je da nemaju sve složene ideje

⁹⁵ Božičević, »Britanski empirizam«, str. 14.

⁹⁶ *Filozofski leksikon*, uredio Stipe Kutleša (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012), str. 506.

⁹⁷ Božičević, »David Hume«, str. 353.

⁹⁸ Morris, Brown, »David Hume«.

utisak iz kojeg su proizašle i pita se zašto je to tako te odmah daje i logičan odgovor. Složena ideja kao takva možda nije imala pripadajući joj utisak, ali jednostavne ideje od kojih je ona sastavljena jesu pa daje primjer zlatne planine koja ne postoji u prirodi, ali je sastavljena od dvije jednostavne ideje, zlatnog i planine, koje su prethodno bile u utisku. Dakle ne možemo imati ideju nečega što prethodno nikada nije doživljeno. Ukoliko pri analizi složene ideje uočimo neutemeljenost neke od jednostavnih ideja, možemo zaključiti da je cijela ideja neutemeljena.

Uz to, Hume navodi da mora postojati nešto što spaja ideje i povezuje ih u složene, a to su sličnost, dodirnost u vremenu i prostoru, uzrok i posljedica. Oni su ti koji nas dovode do toga da u umu imamo ideju koja nema njoj pripadajući utisak budući da temeljem asocijacija dviju jednostavnih ideja dolazimo do složene koja u prirodi ne postoji ili ju mi nikada nismo spoznali. Time Hume objašnjava postojanje ideje jednoroga ili bilo koje druge složene ideje za koju znamo, a da nemamo njezin utisak, odnosno da to nešto nikada nije doživljeno u iskustvu. Teorijom o složenim idejama mogla bi se objasniti i ideja Boga kao ideje složene od više jednostavnih ideja različitog čovjeka. U skladu s time jedna takva složena ideja Boga sastojala bi se od više jednostavnih ideja koje bi sadržavale određene ljudske kvalitete, poput dobrote i milosrdnosti, ali sve te kvalitete su u ideji Boga dodatno uveličane. Dakle ideje možemo odrediti kao one koje nemaju autonomno postojanje kod Humea, nego su svedive na utisak koji ih je izazvao. Sama ideja je onda blijeda slika utiska koja ima značaj utoliko što nam pomaže da se prisjećamo utisaka te ga ne moramo onda opet ponovno iskusiti jer imamo njegovu ideju. Dakle Hume uspješno postavlja teoriju i dokazuje ju na više primjera da sve informacije koje imamo u umu spadaju na utiske i ideje, jedina razlika pri tome je da su utisci jači i živahniji budući da proizlaze direktno iz iskustva, dok su ideje, iako identična preslika utiska, ipak slabije i manje živahne.

6. Popis literature

Božičević, Vanda. *Filozofija britanskog empirizma*, Hrestomatija filozofije, sv. 5 (Zagreb: Školska knjiga, 1996);

Filipović, Vladimir. *Filozofijski rječnik* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989);

Hrvatska enciklopedija, glavni urednik Slaven Ralić (mrežno izdanje Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža, 2013-2015);

Hume, David. *An Enquiry Concerning Human Understanding* (Oxford University Press, 1999);

Hume, David. *Istraživanje o ljudskom razumu*, preveo Ivo Vidan, urednik Vladimir Filipović (Zagreb: Kultura, 1956);

Hume, David. *A Treatise of Human Nature* (The Floating Press, 2009);

Locke, John. *Ogled o ljudskom razumu*, svezak 1, preveo Domagoj Orlić, urednik Božo Dujmović (Zagreb: Breza, 2007);

Morris, William Edward. Brown, Charlotte R. »David Hume«, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.);

Muñoz, Garavito. Adolfo, Edwin. »The Ideas as Copies of our Impressions or Metaphors of the Reality: Dialogue Among David Hume, Locke and Nietzsche«, *Análisis. Revista Colombiana de Humanidades* (2012);

Petrović, Gajo. *Engleska empiristička filozofija*, Filozofska hrestomatija, sv. 5 (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979).

Savage, Reginald O. »Hume's missing Shade of Blue«, *History of Philosophy Quarterly*, 9/2 (1992);